

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Гриняка Андрія Богдановича на дисертаційне дослідження Предчук Тетяни Василівни: «Договір про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність тематики дисертаційного дослідження. На сьогоднішній день правове регулювання сервітутів в Україні фактично знаходиться на стадії оновлення, що значною мірою зумовлено його тривалим невикористанням в силу невизнання права приватної власності та виключну роль державної власності за радянських часів. Внаслідок цього правове регулювання зазначених правовідносин в Україні характеризується фрагментарністю та непослідовністю, що, в свою чергу, викликає різноманітні складнощі на практиці. Така ситуація не є прийнятною, оскільки сервітутні відносини характеризуються наявністю колізії інтересів між власником нерухомого майна, щодо якого існує об'єктивна потреба у встановленні сервітуту, та особою, на користь якої встановлюється сервітут. Відповідно приватноправова доктрина не повинна бути осторонь означених питань, адже в сучасних умовах інтеграції України в європейську спільноту, вітчизняне законодавство потребує оновлення механізму правового регулювання у всіх сферах суспільних відносин, в тому числі й у сфері договірної регуляції сервітутних відносин, адже їх динаміка (проведення земельної реформи, перегляд підходів до захисту права власності) потребує вирішення деяких питань під новим кутом зору, з урахуванням сучасних умов розвитку цивільного обороту.

Зважаючи на це, доцільно констатувати наявність ряду проблем як теоретичного, так і практичного рівня, що пов'язані з визначенням місця договору про встановлення сервітуту, його правової природи, порядку укладення, зміни та розірвання, відповідальності сторін за порушення його умов тощо. Не завжди якісними можна й

ВДСД НАВС	
назвати зміни до	зміночого
№	№
2019 р.	
кількість аркушів:	
осн. док.	10 додаток

законодавства про сервітутні відносини, яке характеризується дуалістичним підходом (в межах Цивільного та Земельного кодексів України) у закріпленні механізму їх врегулювання. Наприклад, 1 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні», в пояснювальній записці до якого зазначено, що ці зміни спрямовані на забезпечення та гарантування державою правової можливості конкретної особи отримувати в установленому порядку корисні властивості від земельної ділянки. Відповідно мета змін спрямована на удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення шляхом коригування норми законів щодо регулювання правовідносин, які стосуються земельного сервітуту, зокрема: строку дії, видів земельних сервітутів, встановлення земельних сервітутів для здійснення заходів із меліорації земель тощо. Водночас, поза увагою законодавця залишились питання договірної їх врегулювання, відповідно й недосконалість законодавчої конструкції договору про встановлення сервітуту підтверджує необхідність системного аналізу низки загальнотеоретичних та практичних питань щодо договору про встановлення сервітуту та формування науково-обґрунтованих положень подальшого удосконалення його видів у таких сферах приватного права, як цивільні, земельні, сімейні та житлові правовідносини.

За предметом дослідження обрана тема цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Аналіз дисертаційного дослідження дає підставу стверджувати, що мета, яку поставив перед собою дисертант, загалом досягнута.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни.

Представлене дисертаційне дослідження є одним з перших комплексних досліджень загальнотеоретичних та практичних засад правового регулювання договору про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України. Такий підхід дозволив здобувачу сформулювати завдання та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки наукової новизни.

В дисертації здійснений цілісний аналіз теоретико-правових та методологічних засад дослідження договору про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України. Особливу увагу приділено аналізу підстав встановлення сервітуту, якими є: закон; акт індивідуального правозастосування; договір (як договір про встановлення сервітуту, так і будь-який інший вид змішаного договору); заповіт; рішення суду. Проведено юридичну характеристику договору про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України, де досліджено правову природу договору про встановлення сервітуту, його суб'єктний склад та зміст. Крім того, досліджено укладення, зміну та розірвання договору про встановлення сервітуту, відповідальність сторін за порушення його умов.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. В першому розділі *«Теоретико-правові та методологічні засади дослідження договору про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України»* проаналізовано сучасний стан наукової розробки договору про встановлення сервітуту у системі речових прав на чуже майно, а також договірні й інші правові підстави встановлення сервітуту за цивільним законодавством України. У другому розділі *«Юридична характеристика договору про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України»* акцентується увага на дослідженні правової природи договору про встановлення сервітуту, його суб'єктного складу та змісті. Третій розділ *«Укладення, зміна та розірвання договору про встановлення сервітуту, відповідальність сторін за цивільним*

законодавством України» присвячено розгляду порядку укладення, зміни та розірвання договору про встановлення сервітуту, а також відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання його умов.

Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що дозволило всебічно висвітлити значне коло актуальних питань. Дослідження містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. В дисертації використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання досліджуваних проблем.

Дисертаційне дослідження Т. В. Предчук свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства, спеціальної літератури з означеної проблематики та досвіду його застосування. Джерельна база дисертації включає 306 найменувань, що є більш ніж достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження.

Отже, в цілому ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатньо високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Робота є досить збалансованою, виконаною згідно встановлених вимог, завершується сформульованими висновками та пропозиціями.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дисертаційного дослідження Т. В. Предчук викладені в опублікованих нею 12 публікаціях, а саме: чотирьох статтях у наукових фахових виданнях, внесених до переліку МОН України, одній статті – у науковому виданні Республіки Киргизстан, сімох тезах-доповідях – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження Т. В. Предчук містить наукові положення, що мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість.

Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки воно в Україні викладене в такому ракурсі вперше.

Доцільно підтримати запропоновану в роботі характеристику договору про встановлення сервітуту як: 1) різновиду договору з договірної групи про передавання майна в користування; 2) речово-зобов'язального договору; 3) непоіменованого, двостороннього, як консенсуального, так і реального, каузального, як оплатного, так і безоплатного, як строкового, так і безстрокового договору.

Крім того слушною є класифікація договорів про встановлення сервітуту за видовими характеристиками сервітутів на: 1) за необхідністю задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом – земельні, житлові, природоресурсні, публічні (не повністю підпадають під юрисдикцію ЦК України), особисті; 2) за особливостями правової природи природних об'єктів – договори про встановлення лісових, фауністичних, флористичних, водних, надрових сервітутів; 3) за терміном дії сервітуту – строкові, безстрокові та разові договори; 4) за можливістю стягнення плати – оплатні та безоплатні; 5) за стандартами бухгалтерського обліку – договір про встановлення матеріальних і нематеріальних сервітутів (чинний ЦК допускає таку можливість частково); 6) за властивістю речі – договір про встановлення сервітуту на нерухому та рухому річ (ЦК допускає таку можливість частково) (стор. 87-89 дисертації).

Доцільно підтримати конструктивну критику на стор. 145-146 роботи спроби законодавця продублювати у Господарському кодексі України відносин, пов'язаних з припиненням господарських зобов'язань (статті 202–207). Так, закріплені у ГК підстави припинення господарського зобов'язання збігаються з підставами припинення цивільних зобов'язань, але норми про них в ГК України сформульовані своєрідно і юридично не завжди коректно. Однак несподіваною «новеллою» стали положення статей 202 і 207 ГК в тій їх частині, де стверджується, що господарське зобов'язання припиняється також у разі визнання судом господарського зобов'язання недійсним. Така

редакція цієї норми напряду суперечить правовим засадам недійсності правочинів, адже відповідно до ч. 1 ст. 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Тобто, за недійсним правочином не може існувати зобов'язання взагалі, а відтак не може йтися і про припинення того, чого не існує. Юридично некоректно в ГК України сформульовано також правило про визнання недійсним «господарського зобов'язання», адже визнавати недійсним необхідно підставу виникнення зобов'язання (наприклад, правочин), а не саме зобов'язання.

Заслуговує підтримки висновок автора (стор. 32 дисертації), що сам сервітут також можна розглядати і як певний стан або правовий режим майна, який також має свій початок і кінець. При цьому встановлення і припинення сервітуту є правоприпиняючим і одночасно правовстановлюючим юридичним фактом. Також використання договірних конструкцій, об'єктом яких є сервітут дозволяє спростити правове регулювання деяких відносин. Наприклад, у зв'язку з недоцільністю оформлення земельної ділянки в оренду або постійне користування для прокладання інженерних мереж, оформлення договору про встановлення сервітуту для виконання цього виду робіт, є значно простішим, ніж надання земельної ділянки за проектом її відведення.

Надзвичайно цікавим та потрібним в доктринальному сенсі є підрозділ 1.3. дослідження, присвячений правовій характеристиці підстав встановлення сервітуту за цивільним законодавством України. На основі аналізу таких підстав встановлення сервітуту, як: закон; акт індивідуального правозастосування; договір (як договір про встановлення сервітуту, так і будь-який інший вид змішаного договору); заповіт; рішення суду, авторка приходить до слушного висновку про необхідність окремого дослідження на дисертаційному рівні кожної з вищеперерахованих підстав. Дійсно, сьогодні у вітчизняній цивілістиці змушені констатувати відсутність дисертаційних

робіт, увага в яких б акцентувалась виключно на підставах встановлення сервітуту.

Заслуговує уваги критика дисертантки негативних наслідків відсутності дієвої системи перспективного планування законотворчої діяльності в Україні (стор. 43 дисертації), що яскраво проявляється в сфері правового регулювання сервітутних відносин, які ведуть до розробки проектів законів, що фактично не несуть жодної суспільної цінності. Прикладом зазначеного може бути проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права енергетичних підприємств та організацій на укладання договорів сервітуту». Очевидно, що подібні за своїм змістом законопроекти, які розробляються без чіткого наукового обґрунтування та узгодження з базовими законодавчими актами призводять до необґрунтованого перевантаження законодавчого процесу та не сприяють формуванню ефективної та досконалої системи національного законодавства. Більше того у досліджуваній сфері слід констатувати наявність дублювань положень ЦК України положеннями Земельного кодексу України, що у цілому не відповідає правилам законодавчої техніки стосовно співвідношення та кореспондування в контексті взаємодії норм загального та спеціального законодавчих актів.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить положення, оцінки, висновки, пропозиції і рекомендації, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх автором, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. Піддавши аргументованій критиці спроби законодавця продублювати у Господарському кодексі України відносини, пов'язані з припиненням господарських зобов'язань та запропонувавши шляхи їх подолання (стор. 145-146 дисертації) не зрозумілою є потреба в описовості таких «квазівидів» речових прав, як право господарського відання (ст. 136 ГК) та право оперативного управління (ст. 137 ГК). Такий авторський підхід

є непослідовним в тому сенсі, що в роботі такого рівня замість описовості цих прав (стор. 28-30 дисертації) доцільно було б задатись питанням їх правової природи та доцільності використання в сучасних умовах. Зазначене дозволило б досягти в межах цього дослідження такого прогностичного завдання, як з'ясування можливості відмови у майбутньому від практики їх використання шляхом заміни таким видом речових прав, як, наприклад, узуфрукт.

2. Автор, посилаючись на стор. 54 дисертації на позицію О. Чуєвої, погоджується із спірною тезою, що якщо в договорі дарування міститься вказівка на його безоплатність (*а хіба ж дарування буває платним договором?! – курсив наш – А. Г.*), то право дарувальника на проживання у відчужуваній нерухомості може бути елементом іншого договору (позички чи встановлення сервітуту). Наведені дослідницею міркування в цьому напрямі як доказ характеристики договору дарування, в якому закріплена умова про проживання дарувальника, як змішаного, суперечить положенням ч. 2 ст. 717 ЦК (договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування). Відповідно зазначений договір буде визнано або недійсним (ст. 215 ЦК), або удаваним (ст. 235 ЦК) із застосуванням відповідних правових наслідків.

3. На стор. 118 дисертації дослідниця наголошує на доцільності віднесення строку до специфічних юридичних фактів в залежності від його призначення. Загалом не вдаючись до аналізу виокремлення таких видів юридичних фактів, як специфічні та неспецифічні, при публічному захисті доцільно навести додаткові аргументи, керуючись якими строк віднесено до юридичних фактів. Особливо зважаючи, що в доктрині з цивільного права зазначене питання є дискусійним, а думки вчених розділилися на два протилежні табори (про доцільність та недоцільність відповідно віднесення строку до юридичних фактів).

4. У підрозділі 3.1. дослідження відображено висновок, що електронна форма договору про встановлення сервітуту не може бути застосована до цього виду договору, оскільки Закон України «Про електронну комерцію» закріпив положення, що дія цього закону не поширюється на правочини, якщо вони підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації (стор. 136-137 дисертації). Водночас договір про встановлення сервітуту, як було встановлено дослідницею у попередніх підрозділах дисертації, укладається у простій письмовій формі без обов'язковості його нотаріального посвідчення. Зважаючи на це, доцільно було б відшукати більш переконливі аргументи запропонованого висновку про неможливість поширення електронної форми укладення цього договору.

5. Спірним є відображений на стор. 144 дисертації висновок, що зміна або розірвання договору про встановлення сервітуту можлива тільки за взаємною згодою сторін. Сторони за договором про встановлення сервітуту, укладеному на один рік, можуть за взаємною згодою припинити його дію, не чекаючи закінчення річного строку. Разом із тим у підрозділі 1.3. роботи однією з підстав встановлення сервітуту виокремлено рішення суду, за яким відповідні правовідносини виникають поза волею сервітутодавця. Звідси й виникає питання щодо можливості зміни умов цього договору за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони на підставі ст. 651-652 ЦК України. Зважаючи на це в межах підрозділу 3.2 варто було б розглянути й питання зміни та розірвання договору на вимогу однієї зі сторін за рішенням суду. Крім того варто було б продемонструвати й приклади та позиції судових органів, оскільки в роботі аналіз судової практики в цих категоріях справ залишено без належної уваги.

6. Дещо виходить за межі предмету рецензованого дослідження питання встановлення правового статусу юридичної особи як спадкоємця за заповітом (підрозділ 1.3. дисертації). Цьому питанню в роботі присвячено більше п'яти сторінок (стор. 60-65 дисертації), однак не зрозумілою є цінність такого аналізу. Відповідно при публічному захисті доцільно

пояснити, чи існують якісь особливості у встановленні сервітуту в заповіті спадкодавця, якщо спадкоємцем визначена юридична особа і якщо так, то в чому ж вони проявляються у порівнянні із спадкоємцем-фізичною особою.

Разом із тим, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не увійшли до основного змісту дисертації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати наукового пошуку можуть бути використані для подальших досліджень у сфері цивільного права з питань договору про встановлення сервітуту. Крім того, результати дослідження можуть стати у нагоді при вдосконаленні цивільного законодавства в аспекті правового регулювання відносин за договором про встановлення сервітуту, зокрема під час захисту прав та інтересів фізичних, юридичних осіб в судах, де розглядаються спори, пов'язані із невиконанням чи неналежним виконанням умов договору про встановлення сервітуту.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертація Предчук Тетяни Василівни: «Договір про встановлення сервітуту за цивільним законодавством України» відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

Завідувач відділу проблем приватного права

НДІ приватного права і підприємництва

ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

доктор юридичних наук, професор

А. Б. Гриняк